

kirjaamo@stm.fi
VN/2369/2021

Lastensuojelun Keskusliiton näkemyksiä translakityöryhmän työskentelyn aluksi

Lastensuojelun Keskusliitto kiittää mahdollisuudesta osallistua translain uudistuksen arviointi- ja seurantaryhmän työskentelyyn ja toimittaa ohessa pyydettyjä näkemyksiä työskentelyn aluksi.

1. Keskeiset näkemyksenne ja toivomuksenne translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen.

Hallitusohjelman kirjaamat lähtökohdat lakimuutokseen liittyen ovat oikeansuuntaiset; vaatimus lisääntymiskyvyttömydestä poistettaisiin, juridisen sukupuolen vahvistaminen ja lääketieteellinen sukupuolen korjaus erotettaisiin toisistaan, sekä itsemääräämisoikeutta lisättäisiin. Hallitusohjelmassa on kuitenkin ongelmallisesti rajattu pois mahdollisuus sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen alaikäisiltä. Aihe saikin aikaan kansalaisaloitteen, joka sai välittömästi tarvittavan määrän allekirjoituksia päästäkseen eduskunnan käsittelyyn.

Ensimmäiseksi huomio kiinnittyy näin työryhmän lähtökohtiin ja tehtävän rajaukseen. Kansalaisaloitteesta johtuen on selvää, että alaikäisten asiaa täytyy käsitellä myös lakiuudistusta kirjoitettaessa ja sen taustatukena toimivassa työryhmässä. Keskusliitto kuitenkin näkee, että työryhmän on myös tärkeää pitäytyä juridisen sukupuolen vahvistaminen tematiikassa. Sillä ei pitäisi olla mitään tekemistä lääketieteen kanssa. Se, pitäisikö myös alaikäisellä olla oikeus saada apua keholliseen muokkaukseen, on sukupuolen oikeudellista vahvistamista huomattavasti hankalampi kysymys. Sitä ei kuitenkaan ole tarpeen käsitellä tämän lakimuutoksen yhteydessä.

Hyvinvoinnin riskejä

Keskusliitto näkee, että lasten ja nuorten kokema sukupuolidysforia on riski heidän hyvinvoinnilleen. Transsukupuolisuus itsessään ei vaikuttaisi tutkimusten mukaan olevan välttämättä mielenterveysongelmien syy, vaan syy on ympäristön asettamat normit ja syrjintä. Kiellettyä lapsia ja nuoria ilmaisemasta haluamaansa sukupuolta, voidaan aiheuttaa ahdistusta ja masennusta. Translapsilla ja -nuorilla on muita enemmän mielenterveysongelmia, he kokevat enemmän kiusaamista, väkivaltaa ja

syrijintää, heillä on koulupoissaoloja ja koulupudokkuutta, yksinäisyyttä ja sosiaalisten verkostojen puutetta sekä kohonnut itsemurhariski.¹

Sukupuoliristiriitaa tulee patologisoinnin sijaan hoitaa tukemalla ja ohjaamalla lasta minäkuvaan vastaavaan sukupuolen ilmaisuun ja sosiaaliseen rooliin. Transsukupuolisuus voidaan nähdä osana ihmiselämän monimuotoisuutta. Sukupuolidysforian hoitoon tarvitaan ennen kaikkea psykososiaalista tukea. Lapsen ja nuoren koko perhettä on tuettava asiassa. Nuoret ilmaisevat itse vahvasti, että tämän lisäksi tarvitaan mahdollisuutta sukupuolimerkinnän korjaamiseen oman kokemuksen mukaiseksi. Tämä antaisi nuorelle mahdollisuuden ilmaista sukupuoltaan vapaasti mutta toisaalta suojaisi tuomasta esiin sukupuoliristiriitaansa arkitilanteissa ja suojaisi näin yksityisyyttä.

Lapsen oikeudet lähtökohtana

Keskusliitto perustaa näkemyksensä lapsen oikeuksiin. Tarkasteluun tulee etenkin Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteiden kautta; LOS 2 (syrijinnän kieltö), LOS 3 (lapsen etu), LOS 12 (oikeus saada näkemykset huomioonotetuksi) sekä LOS 6 (oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen). Relevantteja ovat myös esimerkiksi LOS 8 (oikeus identiteettiin), LOS 16 (oikeus yksityisyyteen), LOS 19 (suojaus väkivallalta) ja LOS 24 (oikeus terveyteen).²

Komitean sopimuksen tulkintaa tarkentavista yleiskommenteista ei löydy suoraa viittausta sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen, mutta komitea mainitsee useassa yhteydessä seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöjen lasten aseman ja esittää huolensa heidän kohtaamastaan syrijinnästä tai väkivallasta.³

Luetellessaan väkivallalle todennäköisesti altistuvia haavoittuvia lapsiryhmiä väkivaltaa koskevassa yleiskomentissaan komitea mainitsee myös transsukupuoliset lapset⁴. Terveyttä koskevassa yleiskomentissaan komitea painottaa, että lapsen edun tulisi ohjata kaikkea lasten terveyttä ja kehitystä koskevaa päätöksentekoa ja hoitovaihtoehtojen valintaa⁵. Se tarkentaa myös LOS 2 artiklan syrijimättömyyden suojaa luetellen erilaisia syrijintäperusteita, joista yksi on lapsen sukupuoli-identiteetti⁶.

¹ Esim. Kouluterveyskysely 2017 ja 2019 sekä Alanko, Katariina (2014). Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisu 72; Seta, Seta-julkaisu 23. (<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sateenkaarinuori.pdf>). Tai Schneider, E. 2013. An insight into respect for the rights of trans and intersex children in Europe. Euroopan neuvostolle tehty seurantaraportti Sveitsissä 2.-4.5.2013 pidetystä konferenssista "The right of the child and of the adolescent to his/her sexual orientation and gender identity", jonka järjesti Institut universitaire Kurt Bösch (IUKB) yhteistyössä Euroopan neuvoston kanssa. (<https://rm.coe.int/168047f2a7>)

² Sandberg, Kirsten 2015. The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child. Nordic Journal of Human Rights 33:4, 337-352. (<https://doi.org/10.1080/18918131.2015.1128701>).

³ Esim. yleiskommenteissa CRC/C/GC/20 kohdat 33–34, CRC/C/GC/3 kohta 8, CRC/C/GC/13 kohta 72 g.

⁴ CRC/C/GC/13, kohta 72 g.

⁵ CRC/C/GC/15, kohta 13.

⁶ CRC/C/GC/15, kohta 8.

Lapsen oikeutta identiteettiin voidaan tarkastella LOS 8 artiklan kautta. Sitä tukee LOS 3 artikla lapsen edusta; lapsen etua koskevassa yleiskommentissaan komitea painottaa, että lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon yksilölliset ominaisuudet, kuten sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen ja kehittyvät valmiudet, sekä kunnioitettava hänen identiteettiään sopimuksen 8 artiklan mukaisesti. Lapsen oikeuksien täytäntöönpanoa nuoruusiässä koskevassa yleiskommentissaan komitea puolestaan painottaa nuorten oikeutta sukupuoli-identiteetin ilmaisuun sekä fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen.⁷

Lapsen identiteetti tarkoittaa siis muutakin kuin hänen henkilöllisyyttään ja kansalaisuuttaan. Esimerkiksi Lapsen oikeuksien komitean entinen puheenjohtaja Kirsten Sandberg tarkastelee LGBTI-lasten asemaa kahdelta myös identiteetin ja itsemääräämisoikeuden kannalta. Oikeus olla oma itsensä (*“the right to be who you are”*) on hänen mukaansa yksi aspekti LOS 8 artiklan sisällöstä. Valtiolla on velvollisuus auttaa lasta säilyttämään ja palauttamaan henkilöllisyytensä. Sandbergin mukaan on ilmeistä, että tänä päivänä se tarkoittaa myös lapsen oikeutta ilmentää seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan avoimesti ilman salailua, ja niinpä LOS 8 artiklan turvaama oikeus identiteettiin voisi sisältää vähintään oikeuden sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen.⁸

Ikärajakysymys on punnittava huolella

Lapsen oikeuksien valossa on selvää, että itsemääräämisoikeutta tulee lisätä juridisen sukupuolen vahvistamisessa myös alaikäisille. On kuitenkin pohdittava tarkoin, minkä ikäisenä lapsi voisi itse päättää sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Kysymykseen ei voida odottaa vastausta seuranta- ja arviointiryhmältä, vaan lainvalmistelijan on punnittava asia perusteellisesti suhteessa muuhun lainsäädäntöön sekä huomioiden lapsen kehittyvät valmiudet. On pohdittava myös, miten toimitaan, jos huoltajat vastustavat sukupuolen vahvistamista tai ovat erimielisiä keskenään.

Kansalaisaloitteessa tuotiin tässä yhteydessä esille lastensuojelulaki ja sen 22 §. Lastensuojelulain mahdolliset yhtymäkohdat sukupuolen juridiseen vahvistamiseen on kuitenkin pohdittava tarkoin. Lastensuojelulaki ei ole välttämättä eikä ainakaan automaattisesti oikea konteksti. Jos ikäraja asetetaan 15 ikävuoteen ja vahvistaminen mahdollistetaan sitä nuorempien kohdalla huoltajien suostumuksella, asettaa tämä tietysti lapset eriarvoiseen asemaan. Osa lapsista saa vanhemmiltaan tukea ja ymmärrystä kokemukseensa sukupuoliristiriidasta, mutta osan kohdalla voi vanhempien ja lapsen välillä tulla ristiriitoja asian johdosta. Tulee miettiä tarkoin, minkä lainsäädännön kautta asiaa pyritään korjaamaan.

Vanhemmilla on pääasiallinen vastuu lapsen hullosta ja kasvatuksesta, mutta lapsen edun tulee ohjata heidän toimintaansa. Lapsen oikeuksien sopimuksen myötä valtiolle kuitenkin lankeaa vastuu tukea ja ohjata vanhempia heidän kasvatustehtävässään Sopimuksen (LOS 18 artikla). Jos vanhemmat eivät pysty turvaamaan lapsen hyvinvointia ja kasvuolosuhteita, on valtion tehtävä viime kädessä varmistaa, että

⁷ CRC/C/GC/20, kohta 34: *“The Committee emphasizes the rights of all adolescents to freedom of expression and respect for their physical and psychological integrity, gender identity and emerging autonomy.”*

⁸ Sandberg 2015.

lapsen etu toteutuu. Valtion on myös varmistettava, edun periaate sisältyy lainsäädäntöön, ja ettei lainsäädännössä ole ristiriitaisuuksia. Lapsen perus- ja ihmisoikeuksia kannatellaan useissa laeissa.

2. Arvionne Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportissa esitettyjen mallien eduista ja haitoista.

a) suppea malli vai b) laaja malli

On selvää, että translain uudistuksessa tulee käsitellä myös juridista sukupuolen vahvistamista ja lisätä itsemääräämisoikeutta. Suppea malli ei vastaisi hallitusohjelman tavoitetta, että lääketieteelliset hoidot eriytetään oikeudellisen sukupuolen vahvistamisesta. Jos Translaista (563/2002) poistettaisiin vain 1 §:n 1 mom. sivulause lisääntymiskyvyttömyydestä, henkilön sanamuodon mukaan tulisi edelleen esittää lääketieteellinen selvitys siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Henkilön kokemus ei ole lääketieteellinen.

Vaihtoehto A hakemusmenettely ja harkinta-aika vai vaihtoehto B ilmoitusmenettely

Hakemusmenettely eroaisi ilmoitusmenettelystä lähinnä siinä, että siihen voitaisiin liittää harkinta-aika. STM:n työryhmän ehdotuksessa hakemukseen ei liitettäisi lääketieteellistä lausuntoa tai muuta selvitystä. Työryhmän raportin mukaan harkinta-ajalla suojattaisiin henkilöä hänen omilta impulsiivisilta ratkaisuiltaan, mutta se tuo esille myös useiden väestötietojärjestelmään kohdistuvien muutosten haasteet väestötietojärjestelmän toimivuudelle⁹. Tietojen edestakaisin muuttaminen tuskin tulisi kuitenkaan olemaan laajamittaista; tietojen vaihtelusta rekistereihin olisi aiheutuu hankaluuksia varmasti järjestelmää enemmän henkilölle itselleen.

Harkinta-aikaan kohdistuukin paljon kritiikkiä, sillä itsemääräämisoikeutta kunnioittavan vahvistamisprosessin tulisi olla nimenomaan avoin ja nopea useiden kansainvälisten suositusten mukaan. STM:n työryhmä myöntää, että harkinta-aikaa voidaan pitää itsemääräämisoikeuden loukkauksena ja toteaa, että se voitaisiin ehkä korvata säätämällä viranomaisen informointivelvollisuudesta.¹⁰

Kun ajatellaan, että hakemusmenettelyyn ei lisättäisi harkinta-aikaa, jäljelle jäisi käytännössä ilmoitusmenettely. Se toteuttaisi parhaiten hakijan itsemääräämisoikeutta. Hallitusohjelma kylläkin edellyttää perusteltua selvitystä siitä, että sukupuolensa vahvistamista hakeva henkilö kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Työryhmän raportti tuo aivan oikein esille sen, että olisi aika ongelmallista, jos rekisteriviranomaiselle tulisi tällaisessa asiassa harkintavaltaa¹¹. Niinpä menettelyn tulisi olla lähtökohtaisesti hakijan itsemääräämisoikeuden piirissä, eli hakijan oma selvitys tulisi riittävä.

⁹ STM 2020, 36.

¹⁰ STM 2020, 36–37.

¹¹ STM 2020, 41–42.

3. Näkökantanne liittyen raportissa esitettyyn työryhmän näkemykseen intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä koskien.

Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä, että sukupuoli-piirteitä muokkaavat toimenpiteet, jotka eivät ole terveyden kannalta välttämättömiä ja tehdään ilman tietoon perustuvaa suostumusta, kielletään lailla. Ne loukkaavat fyysistä koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta. Toimenpiteet voivat aiheuttaa lisäksi pitkäaikaisia oireita: monet intersukupuoliset ihmiset kärsivät aikuisina erilaisista kivuista ja terveysongelmista. Pelkästään terveydenhuollon ammattilaisille annettavat suositukset eivät riitä kosmeettisen sukuelinkirurgian vähentämiseen. Saksassa saatiin vahvaa näyttöä asiasta: perheministeriön tilaama tilastollinen selvitys vuosilta 2005–2014 osoitti selvästi, ettei intersukupuolisten lasten kosmeettinen sukuelinkirurgia vähentynyt, vaikka asiasta annettiin lukuisia suosituksia.¹²

Oikeusministeriön selvitys¹³ osoitti, että ettei tilanne ole Suomessa parempi: ETENE:n vuonna 2016 antama suositus ei ole muuttanut toimenpidekäytäntöjä. Haastatellut vanhemmat kertoivat, etteivät he olleet saaneet riittävästi tietoa päätöksentekonsa tueksi, ja toimenpiteet oli tehty ilman heidän tietoista suostumustaan, ja osa oli kokenut jopa painostusta suostumuksen antamiseen.

Lääketiede saattaa edelleen määritellä keholliset variaatiot poikkeaviksi, mutta kehollisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden turvaaminen kaikille lapsille on tätä päivää. Kyse on kulttuurisesta pyrkimyksestä pysytellä dikotomisessa mies/nainen -erottelussa. Jolleivat kehon piirteet mahdu normin mukaisesti jompaankumpaan rooliin, ollaan valmiita tekemään korjaavia leikkauksia pienille lapsille. Sen sijaan, että arvostettaisiin moninaisuutta, pakotetaan kehot tiettyyn muottiin. Lapselle tulisi sen sijaan antaa kokemus siitä, että hän ei ole viallinen, vaan arvokas sellaisena kuin on. Lain sanamuotoja kirjoitettaessa on myös tärkeää varmistaa, että lailla turvataan oikeasti kaikkien kehollinen koskemattomuus, eikä ketään jätetä kiellon ulkopuolelle. Lääketieteellinen määritelmä siitä, mikä kehollinen variaatio luokitellaan intersukupuolisuuteen kuuluvaksi, nimittäin vaihtelee.

Lainsäädäntömuutoksen lisäksi tarvitaan terveydenhuollon ammattilaisille asianmukaista tietoa intersukupuolisuudesta ja intersukupuolisten oikeuksista. Tiedonsaanti on tärkeää myös intersukupuolisille ihmisille itselleen ja intersukupuolisten lasten vanhemmille.

4. Minkälaisia vaikutuksia näkisitte vaihtoehdoilla olevan seuraavista näkökulmista arvioituna:

a) Vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon sekä muihin perus- ja ihmisoikeuksiin

Edellä (kys. 1.) on kuvattu näkemyksiä lapsen oikeuksien näkökulmasta. Lapsivaikutusten arvioinnin tekemistä varten on olemassa tutkimusta sekä kansainvälisten ihmisoikeusmekanismien suosituksia ja

¹² Oikarinen (2019). Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2019:3.

¹³ Oikarinen 2019.

asiantuntijoiden kannanottoja. Myös lasten ja nuorten omia näkemyksiä on huomioitava. Liitteessä vielä tarkemmin mm. YK:n lapsen oikeuksien komitean ja muiden ihmisoikeuselinten kantoja, sekä analyysiä kansallisen tason ikärajiin liittyvistä kysymyksistä.

b) sosiaaliset ja terveysvaikutukset

Ks. kysymys 1, sekä tarkemmin liitteessä viitteet lisätiedon lähteille translasten hyvinvoinnin riskeistä. Nuoret itse vakuuttavat¹⁴, että sukupuolen juridinen vahvistaminen tukee heidän kasvuaan ja helpottaa arkielämän tilanteita huomattavasti.

¹⁴ Ks. esim. nuoren puheenvuoro Seta ry:n sivuilla: Juridisen sukupuolen vaikutus nuorelle. Emilia Stenman 31.03.2021.
<https://seta.fi/2021/03/31/juridisen-sukupuolen-vaikutus-nuorelle/>.